Nicolae BILEȚCHI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ROMANUL *POVARA BUNĂTĂȚII NOASTRE* DE ION DRUȚĂ LA O NOUĂ LECTURĂ

A rereading of the novel *Povara bunătății noastre* by Ion Druță

Abstract: This article examines the issues that, when the novel appeared, because of the totalitarian ideology, could not be studied at the appropriate level: deciphering the conflict beyond the context of the class struggle, the possible further reading of a new finale, this time in some dramatic works, of the epic sheet, and the finding of an answer to the question why this work did not enjoy the announced sequel.

Being analyzed from the perspective of these desiderata, the novel *Povara bunătății noastre*, which appeared more than thirty years ago, wides considerably its significance and becomes more topical and closer to the today's reader's soul.

Key words: novel, short-story epic, novelistic epic, drama, totalitarianism, modernism, romanticism, prolonged reading in other genres.

Rezumat: În articol sunt cercetate problemele care, la data apariției romanului, n-au putut fi studiate, din cauza ideologiei totalitariste, la nivelul cuvenit: descifrarea conflictului în afara contextului luptei de clasă, posibila citire în continuare a unui nou final, de data aceasta în unele opere dramatice, a pânzei epice şi găsirea unui răspuns la întrebarea de ce lucrarea în cauză nu s-a bucurat de continuarea anunțată.

Analizat prin prisma acestor deziderate, romanul *Povara bunătății noastre*, apărut cu mai bine de treizeci de ani în urmă, îşi lărgeşte considerabil semnificația, devine mai actual şi mai aproape de sufletul cititorului de azi.

Cuvinte-cheie: roman, epic nuvelistic, epic romanesc, dramă, totalitarism, modernism, romantism, lectură prelungită în alte genuri.

Adiția propusă la titlul unei opere odată comentată, dar supusă din nou unei interpretări – la o nouă lectură – întotdeauna am considerat-o actuală, dar şi, oricât ar părea de straniu, întrucâtva cam bătătorită. Actuală, pentru că deseori simțim o necesitate stringentă de a reveni la o carte despre care ne-am expus odată: apar gânduri neașteptate, senzații neprevăzute, concepte noi de apreciere etc. Bătătorită, fiindcă ea, necesitatea, devine de multe ori prea ispititoare şi te îndeamnă cu orice preț să te pronunți încă odată asupra operei, uitând că aceste reveniri nu trebuie să însemne nişte gânduri apte doar pentru întreținerea unei discuții ordinare despre ea, ci nişte compliniri de valoare capabile să orienteze pe nou unele idei ori chiar să schimbe radical înțelegerea mesajului în întregime.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

Opera la care ținem să revenim în acest studiu – romanul *Povara bunătății noastre* (partea I, 1963; partea II, 1968) – a fost analizată de noi prima oară în 1984 în monografia *Romanul moldovenesc contemporan. Problema constituirii genului.* În aceşti mai bine de treizeci de ani am fost tentat nu o singură dată să revin la ea: şi după anul 1988, când ne-am ales cu o nouă posibilitate revendicativă de analiză, şi în 2007, când am editat culegerea de studii *Analize şi sinteze critice*, consacrată aproape în întregime revendicărilor literare, şi în 2016 când am scris cartea de sinteză *Pagini alese* dedicată împlinirii a 80 de ani.

Încercările de revendicare erau de fiecare dată amânate, fiindcă mă rodea senzația nedepăşirii ordinarului, impresia că ceva ar rămâne încă nespus până la capăt. Acum, surprinzându-mă la ideea că poate voi reuşi să exprim ce mai am de spus, m-am decis, deşi acest „poate" nu exclude cu totul şi unele senzații ce mă rodeau mai înainte.

Despre ce aspecte e vorba în cazul revederii la o nouă lectură a operei lui I. Druță? În primul rând, se cuvin puse noi accente în descifrarea începutului conflictului lucrării. În rândul al doilea, e vorba de o posibilă citire în continuare a unui nou final de după punctul pus de autor la încheierea acestei pânze epice. Şi, în rândul al treilea, se impune găsirea unui răspuns la întrebarea: de ce romanul nu s-a bucurat de continuarea anunțată?

* * *

Vorbind recapitulativ – adiția „la o nouă lectură" permite viziuni rezumative – personajele romanului *Povara bunătății noastre* – Onache Cărăbuş şi Mircea Moraru (până a părăsi tractorul) – nu se pot adapta la cea mai radicală transformare la care era supus satul moldovenesc, la colectivizare. În principiu, era vorba de felul cum va evolua satul: va respecta tradiția cu poezia ei seculară, dar şi cu riscul închipuit al rămânerii în urma progresului ştiințifico-tehnic, care nu putea fi neglijat, sau va accepta „progresul", aşa cum era el conceput la acea vreme sub formă de colectivizare, în detrimentul ființei umane cu toată frumusețea ei, aşa cum am moştenit-o din trecut.

Era un conflict riscant pentru că, potrivit principiilor realismului socialist, şi „progresul" satului, şi destinul țăranului de la acea oră nu puteau fi tratate la nivelul unor confruntări directe cu realitatea timpului. I. Druță a înțeles acest lucru şi ne-a propus nu nişte rezolvări definitive, ci doar unele meditații constructive. Onache ar prefera să rămână în condițiile colectivizării un plugar aşa cum a fost el constituit de secole cu principiul filosofic pe buze: „Ară şi seamănă şi vei avea dreptate", dar, înțelegând că „… lumea lui era de acum pe ducă" (p. 360), simte că nu va reuşi şi acceptă ipostaza de inadaptat în perspectiva viitorului. Mircea, dimpotrivă, preferă dintru început, ca şi Onache, postura de plugar secular, dar, înțelegând în timpul lucrului pe tractor că „… acum sosise rândul altora să are, să semene şi să-şi aştepte dreptatea" (p. 364), face primele încercări să se adapteze la noile condiții ale prezentului care se prefigura.

Insistăm, după cum am spus, asupra noțiunii de **început al noii deveniri** (subl. n.–*N.B.*) a timpului şi a personajelor, fiindcă anume el, acest început, ne oferă posibilitatea

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

unor interpretări proaspete ale aprecierilor de până acum ale romanului. Precizăm că acțiunea romanului se desfăşoară în perioada de timp: foametea, colectivizarea, începutul industrializării, primii patru-cinci ani grei de după aceste evenimente, toate grămădite unul după altul, toate crâncene prin dramatismul lor, toate forțând personajele să demonstreze trăsături de caracter nemaiîntâlnite. Anume urmările acestor evenimente – colectivizarea forțată, irosirea roadei luate cu sila de la țăranii flămânzi şi supuse putrezirii pe calea ferată de la Bălți, deprecierea muncii, deci aprecierea ei fără răspunderea personală cuvenită, începutul uitării unor datini şi obiceiuri care pe parcursul istoriei ne-au însufleţit existența, cum ar fi cele întâmplate la cumătria menită să demonstreze pricopsirea materială impunătoare a lui Mircea pe contul unor pierderi morale esențiale ş.a. – constituie ceea ce în hermeneutică e numit **spusul** unei opere literare. Anume acest spus, în limitele temporale amintite, se cuvine respectat riguros şi analizat minuțios în actul critic, dacă dorim să facem o apreciere competentă a operei.

Anume această îngrămădire de fapte la începutul conflictului, unul mai dramatic decât altul, aduce în roman o notă de şovăială în ceea ce priveşte destinele finale ale personajelor principale: Onache nu se poate lăsa atât de în grabă de principiile etosului constituit de secole, aşa cum ar fi vrut apreciatorii totalitarişti, şi acceptă ipostaza de inadaptat în perspectiva viitorului, iar Mircea nu poate, din acelaşi motiv, declara că e reprezentantul etosului nou şi e nevoit să accepte varianta ezitantă de un mulțumit de sine respins de societate. De aici şi constatarea noastră că I. Druță ne-a propus nu nişte rezolvări definitive, ci nişte meditații constructive, aşa cum le dicta începutul conflictului deosebit de încărcat cu situații dramatice. Să nu uităm însă că pe parcurs aceste constatări, cum e şi firesc, vor suporta schimbări, de care va trebui să ținem cont.

Dar tot hermeneutica ne aminteşte că **nespusul** prevalează deseori asupra spusului. Ceea ce am consemnat mai sus în categoria spusului romanului *Povara bunătății noastre* au fost tratate de critică (I. Racul, D. Tăbăcaru, A. Mereuță ş.a.) de pe pozițiile false ale luptei de clasă şi ale partinității comuniste nu ca nişte adevăruri dureroase izvorâte din primele contacte cu o altă realitate, ci ca fiind nişte acțiuni antisovietice. Anume ele au servit drept bază pentru conducerea comunistă a Moldovei, în persoana primului secretar al partidului, I. Bodiul, să formuleze concluzia că *Povara bunătății noastre* „… în întregime este marcată de tendința clară a autorului de a poetiza principiile patriarhale din trecut, bazate pe proprietatea privată şi pe neacceptarea noului mod de viață socialist” (I. Bodiul. Către preşedintele Comitetului pentru Premiile Lenin şi Premiile de Stat ale URSS în domeniul literaturii, artei şi arhitecturii de pe lângă Sovietul Miniştrilor al URSS , tovarăşul Tihonov N.S.// Fenomenul artistic Ion Druță. – Chişinău, „Tipografia Centrală”, 2008, p. 531), concluzie care conducea la înstrăinarea operei de cititori.

Care totuşi e adevărul despre pământ şi despre țărani, dacă nu admitem tratarea lor de pe pozițiile luptei de clasă, ne-o spune Druță, într-un pasaj despre pământ ca reazem fizic şi ca matrice spirituală a omului, resimțit ca un veritabil eseu mai puțin analizat în critică. „Pământul, zice el, e cea mai sfântă lege a ciutureanului şi când vine vorba de pământ, el nu mai vrea să ştie altă lege. Pământul poate fi pierdut, poate fi furat ziua-n amiaza mare, pentru pământ poți minți cu mâna pe cruce. Din toamnă şi până

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

în primăvară ciuturenii umblă şi caută pământ. Îl caută pe la crâşme, pe la judecăţi, pe la iarmaroace. Cine are trei lei la suflet, umblă şi îl caută pe cel ce are numai doi, cine are numai doi îi iese noaptea în cale celui ce are numai un leu. Bătăliile cele mai grele se duceau la judecăţi. O iarnă întreagă din noapte până-n noapte fierb judecătoriile din câmpia Sorocii şi procesele ţăranilor pentru pământ au hrănit, făcându-i ţapeni şi rumeni la faţă, o potae de avocaţi, aducând noroc în viaţă pentru toate odraslele lor. Spre marele noroc al tuturora, când războiul pentru brazde ajunge la culme, se repede de după deal o boare primăvăratică şi ademeneşte ciutureanul în câmp. Semănăturile de toamnă, privighetoarea, un soare blând şi cald îl trezesc încetul cu încetul din sălbătăcie. Ciutureanul îşi dă cuşma pe ceafă şi caută mirat în jur – stai că nu-i pierdut nimica! O roadă bună, numai o roadă frumoasă de-ar da domnul, iar încolo – habar de grijă! Totul începe din nou".

„Războiul pentru brazde" nu provoacă, cum vedem, lupta de clasă. Pământul, după cum, sper, ne-am convins, e reazemul psihologic şi matricea spirituală de comportare a omului, indicele modului paşnic de a rezolva toate conflictele: „Bătăliile cele mai grele, spune autorul, se duceau la judecăţi". E regretabil că acest adevăr, spus ca o modalitate a nespusului, nu l-a înţeles conducerea de vârf a republicii şi a contribuit în continuare la interpretarea greşită a romanului.

Putem oare să ne abţinem de la folosirea acestor reaprecieri când vorbim despre categoria nespusului operei literare? Nu, desigur, dar e absolut necesar s-o facem cu menţiunea că ele nu ţin atât de valoarea intrinsecă a operei, cât de conjunctura timpului.

Ne referim la destinul lui Mircea Moraru. Am stabilit de acum că el se realizează plenar ca plugar în *Povara bunătăţii noastre* între anii 1949-1950 (finalul colectivizării) şi primii ani de după acest eveniment, important pentru determinarea destinelor oamenilor, şi că tot în acest moment el face încercări să se adapteze la noile condiţii ale vieţii în colectiv, care abia se prefigurau şi care l-au modelat ca pe un pricopsit din punct de vedere material, dar şi ca un nenorocit sub aspect moral. Cum să-l apreciem – ca un adaptat, ca un inadaptat? Să-l numim, deocamdată, aşa cum, în fond, l-a resimţit, cu multă îngăduinţă, dar şi cu suficientă severitate, satul lui de baştină, Ciutura, în momentul botezului copilului, folosit de el ca cel mai propice moment de a-şi etala veniturile materiale şi calităţile morale – un mulţumit de sine respins de societate.

Acest adevăr e spus pe calea nespusului. Contează, după cum vom vedea că tratează Druţă aici problema, atât controversa dintre Onache şi Mircea ce reflectă situaţia satului, cât şi poziţia satului însuşi, care, la acea oră, nu a vrut să recunoască propăşirea pe căi necinstite propusă de modul colhoznic de viaţă şi ilustrată prin felul de comportare a lui Mircea şi a oaspeţilor lui în momentul petrecerii la cumătria copilului: „În amurg însă, cum au intrat muzicanţii în sat, şi în ograda lui Mircea s-a înălţat sârba ceea pipărată, Ciuturii într-o singură clipă i-a şi sărit ţandra. Care muzică, ce fel de cumătrie?! Satul nu ştie şi nici nu vrea să ştie. Oamenii s-au închis prin case, s-au grăbit la culcare…

Ciutura n-a vrut să vadă nici perechile ce se duceau la cumătrie, nici cele două maşini (ale conducerii raionului – *N.B.*) care au tras la Mircea în ogradă. Satul

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

n-a vrut să audă nici cântecele lăutarilor, nici pe cele ale cumătrilor, şi Onache îi dădea oarecum dreptate satului… Cumătria cu ale sale, el cu ale lui…. Sărbătoarea îi o bucurie pentru om, iar omul, dacă rămâne fără bucurii, devine câinos la inimă, iar cu răutate nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta" (p. 340-341). E bine să păstrăm cumătriile şi sărbătorile, dar – dă de înţeles Onache în ultima propoziţie! – fără a le pune în servicii mercantile.

Să revenim la această poziţie a satului prin prisma hermeneutică a spusului şi nespusului. Am afirmat de acum că spusul din romanul *Povara bunătăţii noastre* reflectă valorile intrinsece ale satului din primii ani de realitate colhoznică şi conţine nu atât o tristă realitate împlinită, cât una vizionară care, în intuiţia scriitorului, dar şi a satului, urma în mod obiectiv să se întâmple în viitor ca o calamitate a sistemului totalitar. Dar de acest motiv nici I. Druţă, care în mod intuitiv l-a prezis, nici satul care, în virtutea practicii sale seculare, l-a conştientizat, nu au putut să ţină cont din cauza teoriei luptei de clasă, care predomina. Spusul intrinsec şi-a îndeplinit misiunea umană şi conducerea sistemului totalitar trebuia să-i aducă mulţumiri scriitorului pentru că, în mod profetic, a intuit pericolul, aflat în acel prezent încă în germene şi a prevenit societatea de posibila dezlănţuire a lui în viitor.

Deci nu trecutul, cum a fost învinuit I. Druţă că ar fi procedat, idealizându-l, ci realitatea colhoznică în genere, aşa cum ar fi vrut să o vadă ideologul partidului comunist, I. Bodiul, l-a condus spre aprecierea greşită la care ne-am referit şi care a distrus din temelii romanul *Povara bunătăţii noastre*.

Pentru Onache dictonul „ară şi seamănă şi vei avea dreptate", moştenit de la strămoşi, atunci părea a nu fi actual căci, cum a recunoscut chiar el, sub presiunea acelui început cu multitudinea lui de situaţii dramatice „… lumea lui era de acum pe ducă" (p. 360). Pentru realitatea colhoznică, aşa cum a fost ea concepută în Uniunea Sovietică în baza răutăţii tot nu mai putea fi actuală, căci, repetăm după Druţă, „cu răutate nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta" (p. 341). E o dreptate fără perspectivă a satului surprinsă încă la începutul colectivizării, dar, după cum putem intui noi, de acum pe undele nespusului, şi a vieţii colhoznice până la destrămarea ei, deci una la care omul cinstit nu se putea adapta. E, aşadar, – ne spune romanul – o dreptate fără perspectivă, după cum fără perspectivă s-au dovedit a fi nu numai colhozurile, ci şi socialismul în întregime, aşa cum au fost ele constituite, cum spune I. Druţă, cu o răutate cu care „nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta".

Spusele au fost pregătite de I. Druţă în primii ani de construcţie colhoznică, când Mircea s-a dezis de noul fel , tradiţional, de a fi. Felul acesta de comportare reprezenta omul nou, aşa cum l-a intuit Druţă în primii ani de construcţie colhoznică, ani, după cum am spus, deosebit de dramatici, care, conform metodei realismului socialist, condiţionau o dezvoltare accelerată a societăţii, deci şi a actului de creaţie.

Accelerarea aceasta li s-a părut autorităţilor, personal primului secretar al partidului, Ivan Bodiul, din cale afară de rapidă ca să poată la acea vreme crede în ea. Din acest motiv ea n-a fost luată în calcul când au fost formulate capetele de acuzare pentru a respinge romanul de la Premiul de Stat al Uniunii Sovietice.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

Să revenim însă la poziția satului prin prisma hermeneutică a spusului şi nespusului. Spusul din scena citată a romanului îl prezintă pe Mircea Moraru ca pe un om mulțumit de sine, dar respins de societate. Aşa a fost el receptat de critică. Aşa, fără conotațiile politice ale nespusului, l-a văzut şi I. Bodiul în scrisoarea adresată lui N. S. Tihonov, din care motiv nu l-a citat în calitate de capăt de acuzare menit să distrugă romanul, deşi, după cum am văzut, căuta astfel de motive, cum se zice, cu lumina aprinsă ziua în amiaza mare. E meritul lui Druță care a ştiut a spune fără să-şi atragă duşmani.

Nespusul *Poverii* … e plasat în diferite locuri, spus uneori direct, alteori latent, dar întotdeauna cu referință la această scenă de „mulțumit cu respingere de societate", de înrudit cu Onache, şi totodată dezunit ca reprezentant al altui etos. Nespusul în jurul acestor probleme completează spusul, îl îmbogățeşte cu noi sensuri. Onache şi Mircea trebuie analizați nu atât ca personalități, cât ca două etosuri. Când Onache spune că „lumea lui e pe ducă" are în vedere nu cea a etosului, ci lumea lui personală. Comentariile nespusului se referă la etos şi privesc o lume întreagă. Ceea ce a fost început de Mircea are pe acest fundal o existență scurtă. Din acest motiv nici nu l-am numit etos nou, ci, aşa cum se spunea pe atunci, om nou, de parcă şi acesta putea să se constituie în doar câțiva ani. În această atmosferă, în prima mea referință din 1984 la roman scriam că Mircea „rupe cu tradiția, proprie lui Onache, de a-şi câştiga prin muncă cinstită existența, de a prospera pe contul propriilor eforturi şi ajunge un parvenit pentru care avutul material e mai presus decât patrimoniul moral" (N. Bilețchi. *Romanul şi contemporaneitatea*. – Chişinău, „Ştiința", 1984, p. 210). E spus, după cum vedem, cam departe de a exprima tot ce se cuvenea, dar se putea oare spune în acele condiții ale luptei de clasă mai mult?

Cu aceste gânduri I. Druță îşi încheie în principiu romanul, iar noi – comentariile pe marginea lui ce se impun la o nouă lectură la peste treizeci de ani după apariție. A considerat oare autorul după punctul pus la sfârşitul lucrării că şi-a definitivat opera? Nicidecum, el a considerat *Povara bunătății noastre* un prilej fericit de a continua spusul din ea cu noi idei din alte cărți la temă. Ba mai mult, nu există, ni se pare nouă, o altă operă a lui care să necesite atât de multe comentarii după publicare, ceea ce vorbeşte despre o actualitate care cere să fie continuată, despre un spus care se vrea prelungit în mod legitim.

Convins că a descoperit în *Povara*… omul nou, când acesta era încă în germene, dar şi satisfăcut că n-a fost observat aici şi n-a fost citat în cunoscuta scrisoare bodiulistă care țintea spre distrugerea romanului, Druță decide să se ocupe de el în continuare. Observând aceşti oameni considerați noi ce fug de mizeria colhozurilor la oraş, scriitorul îşi dă seama, că aici ei pot căpăta noi trăsături de caracter care vor trebui studiate şi anunță că porneşte în continuarea *Poverii*… lucrul la alt roman – *Plugarii la Chişinău* – din care să se vadă că nu numai „orașul şi-a lăsat pe fața lor amprenta, ci şi ei şi-au lăsat amprenta pe fața orașului", că în urma acestor fapte „apare un nou tip de om, cu noi trăsături sociale şi psihologice care cere să fie zugrăvit" (vezi: Друцэ, И. *Хлебопашцы в Кишиневе* // Комсомольская правда, 1971, 21 марта). Unele

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

trăsături ale acestor caractere au şi fost tatonate, după spusele autorului însuşi, într-o serie de lucrări posterioare *Poverii bunătăţii noastre*, dar tot prin prisma ei: povestirea *Toiagul păstoriei*, drama *Horia*, schiţa *Ţăranii mei* ş.a.

Pornind la zugrăvirea acestor personaje, I. Druţă înţelege că astfel va căpăta posibilităţi noi de manifestare a ţăranului de ieri, ceea ce ar însemna o continuare a nespusului din *Povara bunătăţii noastre.* Ar fi fost o continuare, dacă acest nespus în noua lucrare *Plugarii la Chişinău* s-ar fi putut realiza. Dar nu a fost să fie aşa. Motivul? Aceeaşi realitate sovietică din *Povara bunătăţii noastre,* care s-a manifestat, de data aceasta, prin frica intelectualilor de Siberia în caz că nu ar fi părăsit locurile natale şi nu s-ar fi stabilit în ţinuturile din dreapta Prutului.

Fenomenul a fost numit de către I. Druţă trădarea intelectualilor. Nu negăm afirmaţia total. Admitem chiar ideea că şi printre cei refugiaţi, şi printre cei rămaşi în stânga Prutului ar fi putut fi şi unii trădători – prezenţa unor ilegalişti, propagatori ai comunismului printre intelectualitatea rămasă să trăiască în actuala Republică Moldova, e un motiv serios pentru această presupunere. Dar ne dă oare acest fapt dreptul să-i numim pe toţi cu acelaşi epitet? Nu cred. Ceea ce s-a întâmplat în timpul părăsirii locurilor natale trebuie numit nu trădare, ci exod motivat al intelectualităţii. Acum nu e pentru nimeni secret că, de ar fi rămas în partea stângă a Prutului, aceşti intelectuali ar fi umplut Siberia cu oasele lor.

Exodul a avut urmări triste asupra evoluţiei literaturii. Scriitorii, care au atacat aceste personaje migrante, s-au ales cu nişte lucrări slabe din punct de vedere artistic, aproximative ca realizare psihologică. Situaţia se explică nu numai prin talentul scriitorilor, ci şi prin specificul oraşelor noastre rămase după exod fără intelectualitate. În fond, oraşele din Moldova, rămânând fără intelectuali, au rămas şi fără ceea ce numim cultură burgheză naţională, căci noii locatari, veniţi din diverse colţuri ale fostei Uniuni Sovietice să populeze casele rămase pustii în urma migraţiei, nu o puteau încropi în grabă. Aşa stând lucrurile, omul care se încumeta să vină acum de la ţară la oraş observa că lasă în urmă o cultură ţărănească bine întocmită şi intra în oraş într-un vid cultural, care îl poate predispune la nişte acţiuni cu totul nesăbuite.

Înţelegând acest lucru, I. Druţă, din motive lesne de înţeles, se dezice să descrie aceste personaje în vre-o lucrare. O face, demonstrând aceeaşi situaţie, de care se ferea I. Druţă, un alt scriitor, Vasile Vasilache, în nuvela *Priveghiul mărginaşului,* ceea ce e dovadă în plus la temerea lui Druţă. Abia ieri personajul principal al nuvelei lui V. Vasilache se mută de la ţară la oraş. Dar de acum, influenţat de vidul cultural de aici, a reuşit să-şi manifeste dezgustul faţă de obiceiurile şi datinile populare, să vorbească cu însufleţire despre revoluţia sexuală şi alte „probleme” ce ţin de o filosofie străină spiritului nostru. Un personaj din Letonia sau Lituania, unde cultura burgheză a rămas intactă, venind de la ţară la Riga sau la Vilnius, unde-l va întâmpina o cultură veritabilă, nu va fi deranjat de aceste gânduri.

Convins că intuiţia sa s-a justificat şi prin alte talente , deci e, la sigur, una tipică, I. Druţă înţelege că nu e cazul să-şi prelungească gândurile din *Povara bunătăţii noastre* în alte opere cu personaje venite de la ţară la oraş şi, după cum am spus, renunţă la ideea scrierii romanului anunţat *Plugarii la Chişinău*.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

Nu renunță însă la o altă idee molipsitoare, aceea de a urmări până unde poate ajunge tipul omului nou, zugrăvit în *Povara*… în persoana lui Mircea Moraru, adică nu se dezice de ideea de a continua spusul operei epice prin nespusul unor lucrări, fie şi de alt gen, de data aceasta dramatic. Avem în vedere dramele *Doina* (1968), *Frumos şi sfânt* (1974) şi *Cervus divinus* (1977).

E recomandabil acest procedeu? Depinde când şi unde e folosit. Când autorul recurge la el, având în față o modalitate artistică oarecum definitivată, acțiunea e de prisos. Aşa ar fi fost, dacă I. Druță ar fi încheiat romanul prin chipul lui Mircea Moraru nu numai bine intuit, ci şi adus la un oarecare sfârşit. Sfârşitul acesta însă lipseşte. Tratarea lui ca un om pricopsit respins de societate lasă loc la o serie de dubii şi ezitări: de ce satul nu a reacționat la începutul devierii lui de la normele etosului constituit de secole, ci s-a mărginit la un răspuns care e mai mult diplomatic decât firesc, unde va ajunge el urmând calea aleasă, cum va influența comportarea lui de mai departe asupra satului, în ce stare vor ajunge locuitorii satului dacă în el vor acționa mai mulți tipi de alde Mircea Moraru?

Întrebările reies din sfârşitul *Poverii*… şi tot ele ne îndeamnă să căutăm răspunsurile oriunde numai să le găsim în mod adecvat căci se impun. În realitate lucrurile aşa şi evoluau. Romanul a fost terminat în 1968 şi tot în acest an Druță de acum analiza piesa *Doina*.

Am spus de acum că Mircea e surprins de Druță în *Povara bunătății noastre* doar în germene şi nu a putut fi urmărit în continuarea acestei lucrări fiindcă avea teama să nu pună într-un pericol mai mare întreaga operă epică. El însă, după cum am mai spus, de acum căpăta prelungire, ba chiar şi complinire, în următoarea lucrare, drama *Doina.* În comparație cu omul din etosul constituit de secole din *Povara*..., Tudor Mocanu din *Doina* apare de acum ca un om nou „împlinit", în mod negativ, desigur, în relațiile cu familia şi cu lumea din jur. El îşi trădează soția pentru a-şi croi, după propria expresie, cale mai uşoară spre nomenclatură. Veta, soția lui, nu rezistă presiunii nomenclaturiştilor de alde dânsul şi, când aceştia ajung să pângărească icoanele, îşi iese din minți, fiind nevoită, pentru a se calma, să aleagă toată viața nişte fasole.

Tipul aşa-zisului om nou, apărut ca o excrescență pe corpul realității din care, după cum se spune în *Povara*… „… nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta" (p. 341), are şansa de a prolifera stereotipi. Perspectivele copiilor lui Tudor ne conving. Descurcărețul Anton, după toate posibilitățile, va fi o copie fidelă a lui Tudor. Aspirantul ipocrit Fima, care caută spirit optimist în bocete, pentru a prospera, nu se va sinchisi să prezinte conducătorului ştiințific, de rând cu concluziile sale în materie de folcloristică, şi vreo două tone de poamă. Tânărul abil, Ionel, care-l întreabă pe Tudor „cât îmi dai mata dacă intru la învățătură" e mai mult decât posibil că va merge pe urmele lui Fima.

Cei ce vor în această atmosferă a răului să rămână cinstiți îşi văd lipsa de perspectivă. E cazul Mariei, care caută să dezaprobe situația din casa lui Tudor Mocanu dar nu reuşeşte, şi a fratelui ei, Mihai, care e nevoit să se dezică de numele acestuia, acceptându-l pe al mamei, compatibil cu idealurile lui.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

Tot astfel Druță demonstrează forța distructivă a prototipului Mircea Moraru din *Povestea…* şi prin personajele celorlalte piese menționate. După demonstrarea adevărului că aşa-zisul om nou e capabil nu numai să se autodistrugă sau să nimicească o familie, Druță demonstrează în drama *Frumos şi sfânt* că el e capabil să distrugă o întreagă societate. Protagoniştii dramei Mihai Gruia şi Călin Ababii s-au născut într-un sat care, după Lucian Blaga, întruchipează veşnicia. În locul afirmării acestei veşnicii, omul aşa-zis nou propagă răutatea, dezbinarea, ferocitatea, împuşcă fără milă caii care i se par netrebuincioşi din cauza tehnicii, omoară în grabă şi în mod barbar rațele, fără a le rândui la tăiere în mod uman, aşa cum s-au comportat oamenii dintotdeauna, trimite vitele în stare gravidă la tăiat pentru a obține mai multă producție ce urmează a fi dată la stat, uită până şi de farmecul primei dragoste etc.

Proveniți din acelaşi etos care, în concepția lui Blaga, întruchipează veşnicia, protagoniştii dramei lui Ion Druță se postează în noile condiții ale realității colhoznice la poluri opuse. Călin Ababii respectă matricea ființei moştenită din străbuni, dar intră într-un conflict acut cu năzuințele noi ale societății. Mihai Gruia, dimpotrivă, nu acceptă condițiile etosului secular, se ridică pe scara administrativă, dar pierde la fiecare treaptă câte ceva din ființa neamului, şi ajunge pe punctul de a degrada complet. Discuțiile dintre ei, care au loc de fiecare dată când socialismul pune în pericol temeliile etosului secular al satului, ne readuc la vechiul procedeu de oglindire a prezentului în matricea lui stilistică. De data aceasta concluzia scriitorului s-a dovedit a fi una naivă: poporul îşi poate educa conducătorul s-au – mai larg – învățămintele matricei noastre stilistice pot şlefui într-atât socialismul, încât să-i redea o față umană. Gruia, sub influența lui Călin, a Mariei, a satului părăseşte postul de membru al guvernului, ba chiar renunță şi la perspectiva de a fi avansat la conducerea fostei Uniuni Sovietice şi revine la matricea stilistică a satului în care s-a născut. E ideea unui socialism cu fața umană promovată de Mihail Gorbaciov după căderea ideii sale de restructurare. Perioada când socialismul, părându-se imposibil de suportat, dar şi de schimbat, nu putea să nu predispună gândirea spre o altă idee de socialism, unul cu fața umană, de pildă, căci despre destrămarea lui, cum s-a întâmplat mai târziu, nu putea încă fi vorba la acea oră.

Un socialism cariat de totalitarism, aşa cum a fost el construit în fosta URSS, nu poate însă avea o atare față. Cineva a comparat totalitarismul cu un ou căruia nu poți să-i dai altă formă fără să-l strici. Restructurarea socialismului fără a-l distruge, propusă de M. Gorbaciov şi împărtăşită de I. Druță, nu a avut şansa izbânzii. Ea s-a destrămat, iar finalul dramei lui Druță a devenit incredibil.

Putea oare Druță să se mulțumească cu această idee? Nu. El o vedea cu mult mai periculoasă. O dovadă grăitoare în această privință ne poate servi comedia tragică *Cervus divinus*, apărută la şase ani după *Povara…* şi la trei ani după drama *Frumos şi sfânt*, unde însăşi societatea apare de acum aproape în întregime compusă din oameni aşazişi noi, care îndeplinesc atât de servil dogmele sistemului totalitar, încât sunt puşi, ca în teatrul absurdului, să identifice un minunat cerb divin întru-un tablou cu o biată mârțoagă cu clopoței şi, trebuie să spunem, îndeplinesc misiunea cu o seriozitate demnă de invidiat.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

S-a aşteptat oare I. Druţă la o atare dilatare până la absurd a imaginii lui Mircea Moraru, surprinsă doar în germene în romanul *Povara bunătăţii noastre*? Credem că da, altfel de ce ar fi continuat-o? S-a aşteptat el oare ca această imagine să treacă fără pedepse ieşite din comun într-un sistem totalitarist? Desigur, nu. Ne spun chiar documentele oficiale. În aceeaşi scrisoare, de acum citată, adresată lui N. S. Tihonov I. Bodiul spune că piesa *Semănătorii de zăpadă* (numirea actuală *Doina – N.B.*), din punct de vedere ideologico-politic este şi mai dăunătoare decât lucrarea *Povara bunătăţii noastre* aspru criticată, că „Editurile din Moldova mult timp nu au acceptat spre publicare" piesa, *Păsările tinereţii noastre*, deocamdată neanalizată de noi, dând de înţeles că autorul a ţinut pe parcurs cont de observaţii, drept care a fost menţionată de acum în cadrul „concursului unional consacrat celei de a 50-a aniversări a formării URSS" cu premiul I.

Îndrăzneala a solicitat din partea autorului acţiuni de compromis sănătos şi I. Druţă nu a lăsat ca ele să întârzie. Una dintre acestea a fost prezentarea fragmentară, oarecum constatativă, a pericolului manifestării aşa-zisului om nou în romanul *Povara bunătăţii noastre* şi alta, prezentarea lui de acum pe îndelete, mai realist şi mai convingător în comedia *Cervus divinus*. Rămâne acum să vedem ce tonalitate va trebui să acceptăm la discutarea lor: una comică ce ne-ar determina să ne întrebăm, aidoma lui Gorodnicii din *Revizorul* lui Gogol, „De cine râdem, domnilor?" sau una meditativă ce ar explica, analitic, cum face romanul, fraza din *Cervus divinus* „Să nu ne lăsăm încântaţi de succesele obţinute în crearea omului nou" (p. 334). A doua tonalitate ni se pare mai compatibilă, deşi nu ne vom feri uneori nici de prima, căci e prea caracteristică pentru întregul scris al lui I. Druţă şi ar fi păcat să o neglijăm.

Ziceam mai sus, şi pe drept cuvânt, de impresia de prezentare oarecum constatativă a omului nou în *Povara bunătăţii noastre*. Acum, după prezentarea ei de către Druţă pe părţi în operele dramatice, apărute postfactum celei epice, se evidenţiază clar necesitatea analizei a încă a unui adevăr care aduce impresiei noi completări, acela că Mircea Moraru părăseşte tractorul în urma unor meditaţii grele privind munca obositoare nerăsplătită în colhozul făcut, după cum lasă Druţă să se înţeleagă, cu răutate. În urma analizei acestora, imaginea vieţii capătă de acum o amploare mult mai întregită şi mai îndreptăţită. Ceea ce ziceam că în *Povara bunătăţii noastre* ni se părea prezentat în germene, în dramaturgie apare mult mai profilat şi mai capabil să îmbogăţească opera epică cu noi nuanţe de sens. Tudor Mocanu şi Mihai Gruia din piesele *Doina* şi *Frumos şi sfânt* îl reprezintă pe acelaşi Mircea Moraru din opera epică, dar de acum mai separaţi prin porţi etice, cum ar zice Mihai Cimpoi, mai îndepărtaţi de etosul reprezentat de Onache Cărăbuş, mai periculoşi prin influenţa lor negativă asupra familiei, mai crunţi şi mai nemiloşi cu societatea din jur, cu anturajul uman în genere. În fond, ei sunt atât de periculoşi, încât copiii oneşti din *Doina* nu acceptă familia părintelui, luând-o pe cea a mamei, iar societatea cinstită nu le vede perspectiva în cadrul ei, nu ştie cu ce denumire etică să numească lumea în care aceştia trăiesc – cu un socialism, aşa cum a fost el construit la noi în Moldova, sau cu un socialism văzut în culori blagorodnice, adică cu faţa umană.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

Toate aceste schimbări, de acum nu oarecum părelnice, cum căuta să le prezinte autorul în *Povara bunătății noastre*, pentru a putea scăpa de mânia criticii totalitariste, ci evidente, cum apar ele în continuare în operele dramatice, sunt analizate pe îndelete şi convingător în comedia tragică *Cervus divinus*.

Comedia mizează pe două metafore contrastive vizând un cerb divin care trebuie identificat într-un tablou cu o mârțoagă cu clopoței, adică o realitate frumoasă construită, la figurat, pe Adevăr, Bine şi Frumos văzută într-un tablou cu o realitate a unui socialism triumfalist, construită pe răutate, „iar cu răutate, amintim cuvintele lui I. Druță din *Povara*…, nu s-a făcut încă nimic bun pe lumea asta" (p. 341).

Mesajele personajelor dramatice vin să justifice adevărurile acestor metafore.

În *Povara bunătății noastre* Mircea Moraru a ajuns, tot apropiindu-se cu scaunul de preşedinte, la conducerea colhozului. Devenind brigadier, el e pus în situația să tranşeze diferite afaceri, care-i deschid posibilități de îmbogățire necinstită, dar încă nu ajunge la afacerism total ca să fie considerat de societate un om negativ „împlinit", ci rămâne unul surprins, după cum am spus, în germene. Pe fondul etosului secular, reprezentat de Onache Cărăbuş prin butada „ară şi seamănă şi vei avea dreptate", oamenii satului îl consideră pe Mircea ca un pricopsit respins de societate. În operele dramatice care, folosind terminologia hermeneutică, continuă, prin spusul lor nespusul din opera epică, el de acum se conturează într-un alt etos, numit nou, în opoziție cu vechiul.

Prin ce trăsături se caracterizează acest epos, ne spune în drama *Doina* Tudor Mocanu, un afacerist de care etosul constituit de secole nu avea nici idee. De nimeni, zice el, „nu mă tem eu deloc, pentru că am legături, am susținere peste tot! Mă duc, zice el în continuare, mâne la raion şi zic Alekseici, dă-mi un vagon de zahăr, până în amurg, fără hârtie, fără chitanță, vagonul cu zahăr o să-mi steie aici la poartă. Şi apoi eu am meserie, eu îs *vojak* din născare, pot aduna oameni şi porni cu dânşii motorul, iar şefii, să nu crezi, chiar de te critică uneori, dar ei prețuiesc oamenii care ştiu a porni motorul. Vrei tutun – îți fac tutun, vrei grâu – poftim grâu. Amu, iaca, fiind la grădini, am împlut lumea cu pătlăgele". E pricopsitul sadea, e omul aşa-zis nou, care crede că poate avea dreptate fără să are şi să semene, cum era convins omul etosului vechi, Onache.

Prin ce se caracterizează, în afară de cele spuse până acum, omul etosului nou? Credem că nu vom exagera, dacă vom afirma că pentru acest proces poate fi numită noțiunea de demolare morală. Cauzele acestei demolițiuni a spiritului au fost presărate de I. Druță în toate piesele care au continuat problemele expuse în *Povara bunătății noastre*: pierderea răspunderii personale în urma întorlocării pământurilor, devalorizarea istoriei, a obiceiurilor şi datinilor străvechi, a muncii ca modalitate de afirmare sufletească, a religiei ca sprijin moral al mentalității omului, a limbii ca mijloc de exprimare a celor mai subtile acțiuni şi sentimente, al plănuirii nechibzuite, a poziției nedemne a omului de artă şi de ştiință, a libertății omului în viață şi în societate. Toate aceste demolări spirituale şi sciziuni morale au în dramele amintite un alt suport, unul mai adânc decât acel comentat în *Povara bunătății noaste.* Scenele privind sărăcia oamenilor, episodul întâlnirii lui Mircea Moraru cu Nică, paginile consacrate foametei

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

şi ajutorului, chipurile, dezinteresat al statului sovietic urmează să fie comentate de acum nu prin prisma concepției luptei de clasă, azi nerecunoscute, ci prin viziunea etosului vechi, constituit de secole şi, din acest motiv, veritabil.

O lectură atentă a *Poverii…*, întreprinsă prin prisma zilei de azi, ne demonstrează că cele două etosuri – cel tradițional din opera epică, şi cel contemporan din lucrările dramatice ale lui I. Druță – numit de acum mai modest om nou într-atât se contrazic, încât ai impresia că noul vrea să-l substituie complet pe cel vechi, construit în principiu în baza decalogului religios despre cele zece porunci creştineşti. Impresia devine realitate neîndoielnică, dacă vom răsfoi discuțiile filosofice ale presei timpului, unde atestăm chiar noțiunea de Cod moral de acum al constructorului comunismului, bazat totuşi pe o terminologie cu totul alta decât cea a creştinismului.

În comentariile mele din 1984 am încercat să analizez cele spuse mai sus cu îngăduința cuvenită, dar, trebuie să menționez, şi cu anumite note de compromis cerute de timp. Azi mă dezic cu demnitate de ele ca de ceva depăşit. Tot aşa, ca depăşite, ar trebui recunoscute azi, după cum am spus, şi criticele *Poverii*… făcute de către D. Tăbăcaru, I. Racul, A. Mereuță ş.a.

Druță ne-a dezvăluit (in *Povara*... mai sumar, în dramaturgia care continuă mesajul operei epice – mai plenar) semnificațiile celor două etosuri profilate, primul, cel constituit de secole, comentat în critică drept unul pe ducă, al doilea, cel care încă se constituie – „pe vine”. Ne propune I. Druță vreo soluție pentru această situație când – hai s-o spunem tranşant – etosul secular abia era pomenit, iar cel nou promovat triumfalist ca unicul căruia îi aparține viitorul? Da, ne propune, şi o face într-o lucrare dramaturgică despre care, după cum am spus, a făcut totul ca să apară fără discuții ideologice inutile, într-o altă drama, *Păsările tinereții noastre.*

Personajele dramelor se arată nemulțumite de situația din societate. Mătuşa Ruța din *Păsările tinereții noastre* spune că „războiul (care a contribuit la apariția noțiunii de etos nou – *N.B.*) s-a sfârşit demult, da lumea se tot frământă, nu se poate aduna napoi în albiile sale”, iar alt personaj, Horia, din drama cu acelaşi nume, aminteşte că „sfârşitul (adică etosul nou – *N.B.*) împreună cu începutul (adică ceea ce e despre etosul constituit de secole în *Povara*… – *N.B.*) sunt cele două fețe ale existenței noastre şi, pentru a şti un adevăr întreg, trebuie să le ştim pe amândouă”.

Ca şi în *Povara*…, şi în *Păsările tinereții noastre* avem de a face cu doi reprezentanți ai etosurilor, cu o singură deosebire totuşi că în *Povara*… unul din reprezentanții etosului se desface în două: Onache, eposul secular şi, pe parcurs, Mircea Moraru, omul etosului nou, iar în dramaturgie Pavel Rusu şi mătuşa Ruța rămân ambii reprezentanți ai etosului constituit de veacuri, ultima nerecunoscând bătaia pentru pământ din tinerețe ca un conflict de clasă, ce i-ar fi dat dreptul să se considere reprezentant al etosului nou. Bazați pe forța dătătoare de viață a pământului, dar, ca destine umane, în mod normal în multe privințe diferite, ei sunt totuşi aceeaşi ca reprezentanți ai unicului etos secular: „ Nimic de mirare, îi zice Pavel Rusu mătuşii Ruța. În tinerețe toți vor să zboare. Toți îşi aleg câte o pasăre care le este mai dragă. Noi, fiind oameni feluriți, ne-am ales şi păsări diferite, dar dragostea noastră la rădăcină e una şi aceeaşi – arătură, semănături, zare”, adică pământul care pentru om e reazem social şi matrice spirituală.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)

E aici, trebuie să spunem, o concepție a socialismului, numai că nu una ca aceea care a fost construită în mod greşit cu răutate în fosta Uniune Sovietică, din care motiv etosul constituit de secole, cum am văzut, s-a desfăcut, lăsând loc şi lui Mircea, ci una ştiințifică, aşa cum o întâlnim în unele țări nordice, unde pământul e considerat, ca şi la Druță, ca „cea mai sfântă lege".

Această lege o practică în viață mătuşa Ruța şi Pavel Rusu. Iată ce ne spune ultimul, fiind în pragul morții, într-o convorbire imaginară cu Domnul Dumnezeu:

„*Domnul*. Viața care ți-a fost dată s-o trăieşti acolo pe pământ ai trăit-o cinstit?

Pavel Rusu. Nu ştiu dacă am trăit-o chiar atât de cinstit, dar ştiu că de muncit am muncit destul. M-am născut şi am crescut printre oamenii care credeau numai în muncă, şi credința lor a rămas să fie şi credința mea. Am muncit toată viața, am muncit din noapte până în noapte, am muncit până nu mai simțeam pământul sub picioare de atâta osteneală. Şi dacă a trăi cinstit înseamnă în primul rând a munci, aş vrea să cred că mi-am trăit viața cinstit…Împreună cu consătenii mei am scos satul dintr-o mare sărăcie, am întors pământurilor mana care le-a fost hărăzită, am dărâmat casele vechi şi am ridicat altele noi, mult mai bune şi mai frumoase. Am uşurat însuşi felul prin care plugarul îşi câştigă, de mii de ani, bucata lui de pâine, şi poate de aceea, deseori mă trezea în zori din somn acel fior dulce al sufletului căruia îi mai ziceam «fericire»" (p. 158).

E o concluzie care ne aminteşte de socialismul ştiințific care merită să fie luat în seamă, fiindcă dă roade frumoase în multe părți ale pământului, fie socialismul suedez, fie, parțial, cel francez, fie de altă natură, dar făcut cinstit, în interesul omului, nu cu răutate, ci cu dăruire deplină.

* * *

Am examinat, la o nouă lectură, *Povara bunătății noastre* de Ion Druță prin prisma celor spuse în roman, dar şi a celor intuite în continuare într-o serie de opere dramatice. Am avut oare dreptul să continuăm gândurile romancierului cu realizările de mai târziu ale dramaturgului? Cred că da, pentru că nu am urmărit o simplă continuare a gândurilor, cum se impune la prima lectură a operei, ci o complinire a unei concepții, ce apare, de regulă, la noi lecturi, concepție, care, lansată, în cazul nostru concret, într-o operă epică atât cât s-a putut face în vremuri de restrişte, am găsit-o mai târziu în operele dramatice, lansată, în aceleaşi condiții, dar de acum pe bucăți, ca să nu bată la ochii criticii dogmatice, şi adusă în felul acesta la definire adecvată.

Nu confirmă oare acest mod de cugetare adevărul că orice scriitor, scriind zeci de cărți, în fond scrie o singură carte, în care îşi manifestă o unică concepție despre viață? Şi dacă această unică concepție o găsim formulată, ca în cazul nostru, în opere, care exprimă nu o simplă continuare a gândurilor, ci o complinire organică a unei idei, diriguitoare, e oare motivul să nu o urmărim numai pentru faptul că e expusă fragmentar în mai multe lucrări?

Critica întotdeauna a încurajat pe toate căile necesitatea găsirii modalităților de complinire a ideilor, fie a unei opere aparte, fie a unui întreg complex de lucrări. Acum, când ne conducem de preceptele criticii hermeneutice şi de cele ale operei deschise, această încurajare ni se pare a fi pe cale de a deveni una obligatorie.

BDD-A27858 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:55 UTC)